

AVUKATLARIN ADLİ DNA ANALİZLERİ KONUSUNDA BİLGİ DÜZEYLERİ

Ayşim Tuğ *
Yeşim Doğan Alakoç **
Cüneyt Elma ***

Arapça kökenli hak kelimesinin çoğulu olan “*hukuk*” kelimesi, *Türk Dil Kurumu Sözlüğü*’nde toplumu düzenleyen ve devletin yaptırım gücünü belirleyen yasaların bütünü olarak tanımlanmaktadır.¹ Bu tanımlamayla bağlantılı olarak hukuka uygun bir toplumsal yaşamın kurulabilmesi için önce hakların savunulması gerekmektedir. Kişilerin haklarını savunmayı meslek edinmiş bir meslek grubu olarak avukatlar bağımsız savunmayı temsil ederler. Dolayısıyla hukuk sisteminin olmazsa olmaz taraflarından biridirler.

Birçok ülkede, avukatlar hukukun belirli alanlarında uzmanlaşarak bu alanda kendine başvuranlara yol gösterir, danışmanlık yapar, dava avukatı olurlar.² Ülkemizde avukatların belli konularda uzmanlaşma zorunlulukları yoktur, her tür davaya girebilirler. Bilindiği gibi Haziran 2005 tarihinde yürürlüğe giren Ceza Muhakemesi Kanunu (CMK) uyarınca hem şüpheli/sanık hem de mağdurun soruşturma ve koğuşturmanın her aşamasında, avukat bulundurma hakkı vardır. Bu durum da avukat kişilere yol göstereceğinden üstlendiği görevi gerektiği gibi yerine getirebilmek için hukuk dışında ancak hukukla bağlantılı alanlardaki gelişmeler hakkında da yeterli bilgiye sahip olmalıdır. DNA analizleri gibi teorik ve pratik bilgi açısından kendi alanlarından çok farklı bir alanda da mesleklerinin gerektirdiği düzeyde bilgi sahi-

* Öğr. Gör. Dr., Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Adli Tıp Anabilim Dalı.

** MSc. Biyolog, Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Adli Tıp Anabilim Dalı.

*** Biyolog, Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Adli Tıp Anabilim Dalı.

¹ <http://tr.wikipedia.org/wiki/hukuk>

² Schmitt Glenn R. Online DNA Training Targets Lawyers, Judges. National Institute of Justice Journal No: 25 6 Ocak 2007.

bi olmaları gerekir. Olayın türüne göre incelenmesi gereken biyolojik deliller, talep edilebilecek analizler konusunda yeterli bilgiye sahip olmaları temsil ettiği kişinin haklarını eksiksiz savunabilmesi açısından önemlidir.

Adli olayların aydınlatılmasında kan grupları gibi bazı genetik özelliklerden yararlanılması uygulamaları yeni değildir. Ancak ilk kez 1985 yılında İngiltere’de iki genç kızın katilinin bulunması için uygulanan DNA analizi bu tarihten itibaren suç olaylarının çözümünde yeni bir dönem başlatmıştır. Tecavüz edildikten sonra öldürülen iki kızın katilinin bulunabilmesi için İngiliz polisi genetik alanında çalışmalarla tanınan Alec Jeffreys’den olayın aydınlatılabilmesi için yardım istemiştir. Genç kızların vücudundan alınan saldırıya ait meni örneğinden DNA profilini çıkarıldıktan sonra yakın çevrede yaşayan yaklaşık beş bin erkeğin kan örnekleri toplanarak DNA profilleri belirlenmiştir. Tüm DNA’ların karşılaştırılması sonucunda hem gerçek suçlu bulunmuş, hem de gerçekte suçu işlemeyen bir gencin masumiyeti ortaya çıkmıştır.³ Bu olaydan sonra moleküler genetik alanındaki gelişmelerin adli bilimler alanına hızla uyarlanması ile biyolojik örneklerin delil olduğu olaylarda DNA analizleri rutin inceleme tekniği olarak kabul görmüştür. Günümüzde adli DNA analizleri suç olaylarının çözüme kavuşturulmasında, nesep tayininde, kayıp kişilerin ve çok sayıda kişinin aynı anda öldüğü felaketlerde ölenlerin kimliklendirilmesinde güvenilir bir teknik olarak kullanılmaktadır.

Bu olaylarda elde edilen DNA analizi sonuçları kişiler ve yakınlarının yaşamları üzerinde doğrudan etkilidir. Örneğin babalığın tespiti söz konusu ise bu analizin sonucuna göre bir erkeğin bir çocuğun biyolojik babası olup olmadığı belirlenmektedir. Bu tür davaların sonuçlarının bireysel olduğu kadar toplumsal açıdan da önemi vardır. Bir suç olayı söz konusu olduğunda ise fail olarak suçlanan kişinin suçlu ya da masum olduğu belirlenmektedir. Gerçek suçlunun cezasını çekmesi kadar önemli bir diğer konu aslında masum olan kişinin işlemeyen suçun cezasını çekmesinin önlenmesidir. Amerika Birleşik Devletleri’nde 1992 yılında başlatılan bir proje masumiyetin DNA analizleri ile ispatlanmasına dayanmaktadır. Ülkenin tüm eyaletlerine yayılan ve hükümetin çok büyük miktarda bütçe ayırarak destekleme

³ James SH, Nordby JJ. (2003) Forensic Science-An Introduction to Scientific and Investigative Techniques, CRC Press, pp. 226-227, 592 .

kararı aldığı bu proje ile 2006 yılı sonuna kadar yaklaşık 200 kişinin masumiyeti ispatlanmıştır.⁴

Mümkün olan en kısa sürede suçun aydınlatılması mağdurun ve toplumun adalete ve devlete güvenini arttırmaktadır. Bu nedenle adaletin yerine gelmesinde temel görevi yerine getiren hakimlerin, savcılarının ve avukatların da bu analizler hakkında yeterli bilgiye sahip olması büyük önem taşımaktadır. Bu anket çalışması, hukukun kişilerin haklarının savunulması gibi çok önemli bir ayağında görev yapan avukatların DNA analizleri konusunda yaklaşımları ve hangi biyolojik örneklerden hangi analizler yapılabileceği gibi konulardaki bilgilerinin ölçülmesi amacıyla yapılmıştır.

Materyal ve Yöntem

Bu anket çalışmasında avukatların adli DNA analizleri konusundaki bilgi düzeylerinin ölçülmesi amaçlanmıştır. Farklı illerden Ankara'da düzenlenen bir toplantıya katılan avukatlara ve Erzincan'daki avukatlara anket formu dağıtılmıştır. On bir soru içeren anket formunu toplam 103 avukat yanıtlamıştır. Verilerin istatistiki değerlendirilmesinde SPSS (11.0 versiyonu) programı kullanılmıştır. Yaş gruplarının cevaplarda bir farklılığa neden olup olmadığını belirlemek için tek yönlü varyans analizi yapılmıştır. İstatistiki olarak anlamlı bir farklılık çıktığında bu farklılığın hangi yaş grubundan kaynaklandığını belirlemek için Scheffe testi uygulanmıştır.

Avukatlara yöneltilen sorular şunlardır:

1. Delil olarak biyolojik örneklerin bulunduğu suç olaylarının aydınlatılmasına DNA analizlerinin katkısı ile ilgili düşünceniz nedir?
2. Genellikle hangi hukuk alanından davaları kabul ediyorsunuz?
3. Bugüne kadar kaç davanızda DNA analizi istendi?
4. DNA analizi ile biyolojik örneğin ait olduğu kişinin cinsiyeti belirlenebilir mi?
5. DNA analizi ile biyolojik örneğin ait olduğu kişinin yaşı belirlenebilir mi?
6. Hangi biyolojik örneklerden adli amaçlı DNA analizi yapılabilir?

⁴ Tuğ A., (2005) Masumiyet Projesi, *Adli Bilimler Dergisi* Cilt 4, S. 4 s., 33-41.

7. DNA analizlerinden ortalama olarak ne kadar sürede sonuç alındığı konusunda fikriniz var mı?

8. Anne ve babası hayatta olmayan iki kişinin kardeş olup olmadıkları DNA analizi ile belirlenebilir mi?

9. DNA analizi ile biyolojik babalığın veya anneliğin tespiti gerekiyorsa ancak bu kişiler hayatta değilse ve mezar açılarak örnek alınması da mümkün değilse başka bir DNA analizi ile çözüm sağlanabilir mi?

10. Türk hukukunda biyolojik örnekler ve DNA analizi konusunda yasal düzenleme var mıdır?

11. DNA analizi ile elde edilen genetik bilgilerin saklanması konusunda ne düşünüyorsunuz?

Sonuçlar

Anket formunu cevaplayanlar yaşları açısından değerlendirildiğinde 40 kişinin 24-29 yaş arasında; 47 kişinin 30-49 yaş arasında ve 16 kişinin 50 yaş üstünde oldukları belirlenmiştir.

Ankete katılan avukatların % 87'si DNA analizlerinin adli olayların çözümünde etkili bir yöntem olduğunu kabul etmektedir. Yedi avukat (%7) bu analizlerin öneminin abartıldığını düşünmektedir. Altı (%6) avukat ise bu konuda bir fikri olmadığını belirtmiştir.

Genellikle kabul ettikleri davalar açısından bakıldığında 89 (%86,4) avukatın DNA analizi istenebilecek davaların olduğu ağır ceza, ceza, hukuk ve aile davaları konusunda çalıştıkları belirlenmiştir. Bu alanlarda davaları kabul eden avukatların 12 davada DNA analizi yapılmasını talep ettikleri görülmüştür.

DNA analizi ile biyolojik örneğin ait olduğu kişinin cinsiyetinin ve yaşının belirlenip belirlenemeyeceği ile ilgili soruya verilen yanıtlar Tablo 1'de gösterilmiştir.

	Evet	Hayır	Fikrim yok
	% (n)	% (n)	% (n)
DNA analizi ile cinsiyet belirlenebilir mi?	% 57 (59)	%2 (2)	% 41 (42)
DNA analizi ile yaş belirlenebilir mi?	% 56 (58)	%2 (2)	% 42 (43)

Tablo 1: DNA analizi ile cinsiyet ve yaş belirlenebilir mi?

Altıncı soruda katılımcılara hangi tür biyolojik örneklerden DNA analizi yapılabileceği sorulmuş ve vücut sıvıları (kan, meni, tükürük vb); kıllar; kemikler ve dişler; hepsi; fikrim yok seçeneklerinden birini işaretlemeleri istenmiştir. 11 kişi (%10,5) sadece vücut sıvıları derken, 17 kişi (%16,5) bu konuda bir fikri olmadığını belirtmiştir. Doğru cevap olan hepsi seçeneğini 75 kişi (%73) işaretlemiştir. DNA analizi yapılması istenen biyolojik örneklerin laboratuvara gönderilmesinden sonuç alınmasına kadar geçen sürenin uzunluğu konusu sorulduğunda 59 (%57,5) avukat bu konuda fikrinin olmadığını belirtmiştir (Tablo 2).

Bir hafta	Bir ay	Birkaç ay	Örneğin durumuna göre değişir	Fikrim yok
%7,7 (8)	%11,6 (12)	%11,6 (12)	%11,6 (12)	%57,5 (59)

Tablo 2: DNA analizinden sonuç alma süresi

Anne ve babası hayatta olmayan, ancak kardeş olduklarını ispatlamaya çalışan iki kişiye DNA analizinin yardımcı olup olamayacağı konusunda, avukatların %71'i doğru yanıt olan “Evet” seçeneğini işaretlemişlerdir.

Yıllar önce ölmüş kişilerin biyolojik anne ve babası olduğunu ispatlamak için açılan bir davada, karşılaştırma örneği olacak materyalin alınması ebeveynin mezar yerlerinin belli olmaması gibi nedenlerle mümkün olmayabilir. Katılımcılara, böyle bir durumda sorunu çözümlenecek DNA analizi yöntemi olup olmadığı sorulmuştur. 8 kişi (%7,8) böyle bir incelemenin mümkün olamayacağını düşünürken, 45 kişi (%43,6) akrabalarından yararlanılarak bu bağın saptanabileceği seçeneğini işaretlemişlerdir. Bu konuda bir fikri olmadığını belirtenlerin sayısı ise 50 kişi (% 48,5) olmuştur.

DNA analizi ve biyolojik örneklerle ilgili Türk hukukunda düzenleme olup olmadığı ile ilgili soruda, 15 avukat (%14) yasal düzenleme henüz yapılmadı; 60 avukat (%59) yasada yeri var seçeneğini işaretlerken; 28 avukat (%27) yasal düzenlemelerin yapıp yapılmadığı konusunda fikri olmadığını belirtmiştir.

Ankete katılan avukatların %74'ü ayrıntılı bir yasa çıkarılması koşuluyla analizlerden sonra genetik bilginin saklanmasına onay vermektedir (Tablo 3).

	%	(n)
Kesinlikle karşıyım	%14,4	(25)
Yasal düzenleme ile olabilir	% 74	(76)
Fikrim yok	%11,6	(12)

Tablo 3: Analizlerden sonra sonucun saklanması avukatların yaklaşımı

Verilen cevapların yaş grupları arasında anlamlı bir farklılığa neden olup olmadığını belirlemek için tek yönlü varyans analizi yapılmıştır. Cevapların, yaş grupları arasında farklılık içerip içermediği değerlendirildiğinde, istatistiki açıdan on soruda (2-11.sorular) anlamlı bir fark bulunmamıştır ($p>0,05$). DNA analizlerinin önemi konusundaki düşüncelerinin sorulduğu ilk soruda ise yaş grupları arasında anlamlı farklılık olduğu belirlenmiştir. ($p<0,05$) Bu farklılığın hangi yaş grubundan kaynaklandığını belirlemek için uygulanan Scheffe testi sonucunda, farklılığın tüm yaş gruplarının etkileşiminden kaynaklandığı, bir başka ifadeyle yaş gruplarının içinde bu konuda farklı düşünceler olduğu görülmüştür.

Tartışma

DNA analizlerinin adli olayların çözümündeki katkısı konusunda, avukatlarımızın yaklaşık %90'ının görüş birliği içerisinde oldukları belirlenmiştir. Ankete katılan avukatların %86'sının nesep tayini, miras paylaşımı, suç olayları gibi DNA analizinin yapılmasını gerektiren ağır ceza, asliye hukuk ve aile mahkemelerinde görülen davalarda uzmanlaşmış oldukları da göz önüne alındığında, DNA'nın güvenilir bir yöntem olarak kabul gördüğü konusunda şüphe yoktur.

DNA analizlerinde genellikle hücrenin çekirdek kısmında bulunan DNA (nükleer DNA) ile çekirdeğin dışı ile hücre zarı arasındaki kısımda bulunan organ ellerden biri olan mitokondrilerin DNA'sından (mitokondriyal DNA) yararlanılmaktadır.⁵ Dolayısıyla çekirdekli hücre içeren tüm dokular ve vücut sıvıları DNA analizi için kaynak oluşturmaktadır. Anketteki DNA analizi yapılabilecek biyolojik örneklerin neler olduğu ile ilgili soruya verilen cevaplara göre, avukatların bu konuda bilgi sahibi oldukları söylenebilir.

⁵ Rudin N., Inman K., An Introduction to forensic DNA analysis CRC Press,157-172; 2002.

Bununla birlikte, adli DNA analizi yapılarak elde edilecek bilgilerin ne tür bilgiler olacağı konusunda bilgi eksikliği olduğunu söylemek mümkündür.⁶

Laboratuvara gönderilen delilin durumuna ve ulaşılmak istenen bilginin türüne göre farklı DNA analizi yöntemi uygulanır. Nükleer DNA analizlerinde, tek yumurta ikizleri hariç, herkeste farklı olan gen bölgeleri incelenir. Günümüzde bu yöntemle incelenen gen bölgesi sayısı 16 olmuştur. İncelenen bu bölgelerden biri biyolojik örneğin ait olduğu kişinin cinsiyetini gösteren bölgedir. Ankete katılan avukatların % 57'si, DNA analizi ile cinsiyetin belirlenmesi ilgili soruyu doğru yanıtlamışlardır. Ancak bu konuda bilgisi olmadığını belirtenlerin oranının %40'tan fazla olması da konunun henüz yeterince bilinmediğini gösteren yüksek bir orandır. Mitokondriyal DNA analizi ve yaş bağlantısını araştıran bazı ön çalışmalar⁷ olmakla birlikte, günümüzde rutin olarak kullanılan yöntemlerde DNA analizi ile kişinin yaşı belirlenmemektedir. Dolayısıyla avukatların % 56'sının yaşı da bu analiz ile belirlendiğini düşünmesi ancak tahminde bulundukları şeklinde yorumlanabilir.

Ankette avukatların %58'i analiz süresi ile ilgili fikri olmadığını belirtmiştir, ancak dava süreci ile doğrudan bağlantılı olduğundan avukatların analiz süreleri konusunda bilgi sahibi olmaları önemlidir. DNA analizlerini yapan laboratuvarın sonuç bildirme süresi örneğin türüne, durumuna ve laboratuvarın iş yüküne göre değişebilmektedir. Özellikle örneğin ileri derecede zarar gördüğü örnekler sürenin uzamasına neden olmaktadır. Örnek vermek gerekirse nesep tayininde, materyal iyi durumda ise veya ilgili taraflar laboratuvara gelerek kan örneklerini vermişlerse sonuç en geç üç günde verilebilmektedir. Kemik, diş, kökü olmayan kıl örnekleri gibi özel yöntemler gerektiren materyaller ile yapılan çalışmalarda ise rapor verme süresi genellikle iki-üç hafta, nadiren bir ay arasında değişmektedir.

Özellikle miras davalarında, aynı babadan olma veya aynı anneden doğma olduklarını ispatlamaya çalışan kişiler için DNA analizleri tek çözüm kaynağıdır. Anne ve baba hayatta değilse bazı özel yöntem-

⁶ Jobling MA., Gill P. Encoded Evidence: DNA in Forensic Analysis, Nature,2004; 5:739-751.

⁷ Theves C, Tracqui KT, Crubezy E, Salles JP, Bertrand L, Telmon. (2006) Detection and Quantification of the Age-Related Point Mutation A189G in the Human Mitochondrial DNA J Forensic Sci 51(4) 865-873.

lerle kardeşlik bağının olup olmadığı belirlenebilmektedir. Bazı genetik incelemelerde akrabalarından yararlanılarak, sadece anne tarafından veya sadece baba tarafından aktarılan genlerin izi sürülebilmektedir. Avukatların bu tür teknik bilgileri ayrıntılı olarak bilmeleri beklenebilir, ancak temsil ettikleri kişilere yol göstereceklerinden, genel olarak neler yapılacağını bilmeleri yararlı olacaktır. Önerilebilecek bir başka yöntem, DNA analizi yapan laboratuvar ile bağlantı kurarak analizler ve örneklerle ilgili izlenmesi gereken yol konusunda bilgi almaktır.

2005 yılında yürürlüğe giren Ceza Muhakemesi Kanunu'nun üçüncü bölümünde moleküler genetik incelemeler ile ilgili konular yer almaktadır. Yasa ile, vücuttan örnek alma (m. 75-76), moleküler genetik incelemeler (m. 78) ve hakim kararı ve genetik inceleme yapılması (m. 79) konuları düzenlenmiştir.⁸ Yasanın çıktığı yıl yapılan çalışmamızda avukatların %14'ü yasal düzenlemenin olmadığını; %27'si ise bu konuda bir fikri olmadığını belirtmiştir. İlgili yasanın çıkarıldığını işaretleyen avukatların oranı % 59 olmuştur.

Adli DNA analizlerinde incelenen gen bölgeleri, kişinin genetik hastalıklara yatkınlığı gibi kritik bilgilerin kodlandığı bölgeler değildir. Ancak kişiye ait en özel bilgi DNA analizi ile elde edilen genetik bilgiler olduğundan, bu bilgilerin saklanması, kötü amaçlı kullanım olasılığı daima tedirginlik yaratan bir konu olmuştur. Yeni Ceza Muhakemesi Kanunu m. 80 genetik inceleme sonuçlarının gizli olduğu, başka amaçla kullanılamayacağı ve yok edilmesi ile ilgili hükümleri içermektedir. DNA analizi yapıldıktan sonra bilgilerin saklanması ile ilgili soruya, avukatların %75'i ilgili yasal düzenlemelerin yapılması koşuluyla olumlu bakmaktadır. Kesinlikle karşı olanların oranı ise %14.4 olmuştur.

Birçok ülkede, suç işleyenlerin DNA verilerinin saklandığı adli DNA bankaları, suçla etkin mücadelede etkin olarak kullanılmaktadır. Avukatlarımızın vurguladığı gibi bu konuda en önemli kriter, yasal düzenlemenin yapılmasıdır. Ancak bu düzenleme yapılırken eksiksiz, ayrıntılı, ülke koşullarına uygun, insan haklarını gözeten ve ilgili tüm kurumları kapsayan bir yaklaşım şarttır. Kamuoyunun bu merkezin gerekliliği konusunda bilgilendirilmesi ve verilerin güvenilir ellerde olduğu konusunda ikna edilmesi de önemlidir.

⁸ <http://www.adalet.gov.tr>

Günümüzün suçla mücadelede en etkili yöntemlerinden birisi olan DNA teknolojisi sürekli gelişmektedir. Bu nedenle Amerika Birleşik Devletleri'nde, Adalet Bakanlığı, hukukçuların, bu teknolojinin suç araştırmalarında nasıl kullanıldığı konusunda temel bilgileri almaları ve gelişmeleri izlemeleri amacıyla internet aracılığı ile interaktif eğitim programı planlamıştır. Bu program, DNA laboratuvar raporlarını anlamak, istatistik ve popülasyon genetiği, farklı DNA analizleri hakkında bilgi, biyolojik deliller ve bu delillerin olay yerinden ve kişilerin vücudundan alınma şekilleri, mahkeme aşamasında DNA delillerini sunmak gibi konuları kapsamaktadır. Ülkemizde de adli DNA analizleri ile ilgili bilim adamlarının ve hukukçuların karşılıklı bilgi alışverişinde bulunabilecekleri eğitim programlarının düzenlenmesi, eksik bilgilerin tamamlanması ve ilgili kurum ve kişileri tanımak açısından yararlı olacaktır.⁹

⁹ Anket formlarının Erzincan'da dağıtımını ve tarafımıza ulaştırılmasını sağlayan Erzincan Hukuk Fakültesi Dekanı ve Erzurum Atatürk Üniversitesi Tıp Fakültesi Adli Tıp Anabilim Dalı Başkanı Prof. Dr. Ahmet Nezih Kök'e çalışmamıza katkısı dolayısıyla teşekkür ederiz.